

UDK 94 (497.5 - Slavonija) "16"
929 Berislavići Grabarski, obitelj
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 29. rujna 2006.
Prihvaćeno za tisak: 12. prosinca 2006.

Hrvatsko plemstvo u borbi protiv Osmanlija. Primjer obitelji Berislavića Grabarskih iz Slavonije

Marija Karbić

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
Zagreb
Republika Hrvatska

U radu se govori o sudjelovanju pripadnika obitelji Berislavića Grabarskih u ratovima protiv Osmanlija. Na temelju analize sačuvanih vrela i literature obrađuju se važne državne dužnosti povezane s obranom zemlje koje su pripadnici ove obitelji obnašali, njihovo sudjelovanje u ratnim operacijama, diplomatskim akcijama, organizaciji otpora i materijalnim troškovima obrane.

Ključne riječi: Berislavići Grabarski, ratovi protiv Osmanlija, plemstvo, Slavonija

Uvod

Vodeća uloga plemstva u srednjovjekovnoj ugarsko-hrvatskoj državi neprijeporno je došla do izražaja i u vrijeme ratova protiv Osmanlija. Pripadnici ovoga staleža činili su okosnicu vojne snage kraljevstva, obnašali su važne državne dužnosti povezane s obranom zemlje, a uglavnom su svojim sredstvima snosili i materijalne troškove ratovanja i organizacije otpora osmanlijskim prodorima i osvajanjima.

Stanje na području današnje Slavonije nije u tom pogledu bilo iznimka. Iako je u borbama protiv Osmanlija sudjelovalo i prije, posebnu važnost plemstvo ovoga područja dobilo je nakon pada Bosne pod osmanlijsku vlast (1463.), kada su jugoistočne granice Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, koje je ono branilo, postale neposredno ugrožene. Nakon što je radi zaštite Ugarske i Slavonije Matijaš Korvin osnovao Jajačku i Srebreničku banovinu, upravo je plemstvo tih krajeva imalo važnu ulogu i u njihovoj obrani, što će se vidjeti i iz primjera koje ću navesti u ovom radu.

Iako su pripadnici plemstva s posjedima na području današnje Slavonije prvenstveno djelovali na područjima vezanim uz obranu toga područja, u borbama s Osmanlijama sudjelovali su i u drugim dijelovima Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, pa i izvan njegovih granica. Plemstvo s područja Slavonije sudjelovalo je npr. u pohodu kralja Žigmunda protiv Osmanlija u Srbiji 1389. godine.¹ Jedinice s područja između Drave i Save pod zapovjedništvom Franje Berislavića Grabarskog sudjelovale su i u Krbavskoj bitci (1493.).²

Obitelj Berislavića Grabarskih, kojoj je Franjo pripadao, jedna je od obitelji s područja Slavonije čiji su pripadnici odigrali važnu ulogu u ratovima protiv Osmanlija te ću ovom prilikom obraditi sudjelovanje upravo članova te obitelji u tim zbivanjima. Obitelj Berislavića Grabarskih odvjetak je plemićkog roda Borića bana, jednog od najpoznatijih plemićkih rodova s područja današnje Slavonije. Njegov rodonačelnik bosanski ban Borić spominje se u vrelima 50-ih i 60-ih godina XII. stoljeća, a u stoljećima koja slijede, pripadnici toga roda nalaze se među plemstvom Požeške županije te ih se, iako uživaju poseban ugled s obzirom na svoje podrijetlo, može ubrojiti u srednje plemstvo.³

Početak uspona Berislavića Grabarskih vezan je uz razdoblje vladavine Matijaša Korvina, koji se oslanjao upravo na pojedince koji su pripadali staležu kojem je i sam podrijetlom pripadao, tj. srednjem plemstvu. Pripadnicima toga sloja Matijaš je povjeravao najvažnije dužnosti, obdarivao ih znatnim posjedima i titulama.⁴ Iako Berislavići Grabarski ne pripadaju među najistaknutije Matijaševe ljude, ipak su upravo u vrijeme njegove vladavine udareni temelji njihova kasnijega položaja i važnosti. Braća Nikola Deže, Ivan Berislav i Martin, sinovi Benediktovi, šire obiteljska imanja, a pojedini pripadnici obitelji počinju obnašati važne dužnosti u državi.⁵

¹ Usp. Ive MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998., 20.

² Tu vijest donosi u svojoj kronici franjevac Ivan Tomašić. Usp. Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, "Chronicon breve Regni Croatiae Ioannis Tomasich minoritae. Kratak ljetopis hrvatski Ivana Tomašića malobračanina" *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 9., 1868., 23. Tomašić Berislavića pogrešno naziva Ferdinand Berisburchus. Ova pogreška može se objasniti time što je svoj opis Krbavske bitke, pa i spomen Berislavića, Tomašić većim dijelom preuzeo od Pavla Giovia. Još prije Giovia, Berislavića kao zapovjednika jednog dijela hrvatske vojske spominje da Lezze, koji ga naziva Ferenaz Berisburch. Usp. Ferdo ŠIŠIĆ, "Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496)", 2., *Starine* 38., 1937., 137., 145., 149. Više o I. Tomašiću i P. Gioviu vidi u: Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918.*, sv. 1., Zagreb, 1992., 57.-58. Mišljenje da je Ferdinand Berisburchus Franjo Berislavić prvi je zastupao Ante ŠIMČIĆ, "Dubrovačka bugarštica o Krbavskom razboju" *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 28./2., 1932., 45.-63., a prihvatio ga je i Ferdo ŠIŠIĆ, "Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496)", 1., *Starine*, 37., 1934., 190. Šimčik je u ovom radu iznio i pretpostavku da je Perjenac Perisavić, djever Zore Hodžulove, u bugarštici pronađen u rukopisu u samostanu Male Braće u Dubrovniku, kao i Perazović, zaručnik Derenčinove sestre Doroteje, u deseteračkim pjesmama s Visa, Franjo Berislavić.

³ Usp. Marija KARBIĆ, *Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji*, doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., 36.-49.

⁴ Usp. Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, 1997., 90.; Pál ENGEL, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*, London – New York, 2001., 311.-314.

⁵ O posjedima Berislavića Grabarskih vidi: M. KARBIĆ, *Rod Borića bana*, 164.-171.

Nikola Deže jedan je od kapetana kraljevstva,⁶ a Bartol Berislavić postaje vranskim priorom.⁷ Vrhunac svoje moći ova obitelj postiže u razdoblju najvećeg osmanlijskoga pritiska na hrvatske zemlje.

Činjenica da su raspolagali znatnim posjedima bila je jedan od čimbenika koji su utjecali na imenovanje Berislavića Grabarskih na dužnosti važne za obranu zemlje. Budući da su uspjeh vojnih operacija i obrambena sposobnost uvelike ovisili o materijalnim sredstvima kojima se raspolagalo, a državne su financije bile u lošem stanju, kralj se morao oslanjati na plemstvo te je na određene dužnosti imenovao osobe za koje je mogao računati da će u nuždi same snositi troškove vezane uz obranu, a tako je moglo biti kod Berislavića Grabarskih. Na njihovo imenovanje utjecalo je i to što su držali znatne posjede u Požeškoj i Vukovskoj županiji te u Bosni, znači, u područjima koja su graničila s područjima pod kontrolom Osmanlija. Takav im je smještaj posjeda, s jedne strane, omogućavao efikasnije djelovanje, a s druge strane, potreba za zaštitom vlastitih posjeda davala je i dodatnu motivaciju za uključivanje u obranu. Osim toga, zbog izloženosti svojih posjeda napadima Osmanlija Berislavići Grabarski imali su i znatna iskustva u ratovanju protiv Osmanlija.⁸

Članovi obitelji Berislavića Grabarskih stoga su u više navrata obnašali dužnost jajačkog i srebrničkoga bana. Prije spomenuti Franjo, inače sin Ivana Berislava, postao je 1494. godine jajačkim banom, a njegov bratić Ivan istovremeno je bio srebrnički ban.⁹ Franjo je ovu dužnost obavljao zajedno s Baltazarom Batthyányjem, a u lipnju 1495. zamijenili su ih Ladislav Kaniški i Ivan Bebek.¹⁰ O Franjinu djelovanju na položaju jajačkoga bana u to vrijeme nema mnogo podataka. Zna se da je u proljeće 1494. poslao kralju glasnika s izvješćem o osmanlijskim pripremama za napad na povjereno mu područje te sa zahtjevom za pomoć.¹¹

⁶ U ispravi izdanoj u siječnju 1471. kralj Matijaš naređuje svojim kapetanima, među kojima su despot Vuk Branković, Stjepan i Dmtar Jakšić te Nikola Deže, da brane posjede i prava Šimuna, Nikole i Aladara *de Kiswarda*, koje je on uzeo u zaštitu (Ernő KAMMERER – Ferenc DÖRY, prir., *Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy*, 11., Budapest, 1915., 79.-80.).

⁷ Bartol se kao prior vranski prvi put spominje 1475. godine. Tada on potiče Berislaviće Grabarske, Nikolu Dežea i njegovu braću Martina i Ivana Berislava, da napadnu imanja Joba Gorjanskog u Slavoniji. Njihove čete pod zapovjedništvom kaštelana Krasa, Broda i Laslova to su i učinile, te je protiv Berislavića po nalogu kralja Matijaša provedena istraga (Matija MESIĆ, "Građa mojih razprava u *Radu*" *Starine*, 5., 1873., 120.). Kukuljević Sakcinski navodi da je Bartol službu vranskoga priora obavljao od 1475. do 1512. godine, a Pray da je Bartol *de Graboria* bio vranski prior 1490. godine. L. Dobronić nabrāja isprave iz 1500., 1509. i 1510. u kojima se spominje kao vranski prior. Usp. Lelja DOBRONIĆ, *Viteški redovi*, Zagreb, 1984., 150.-152. O Bartolovoj pripadnosti obitelji Berislavića Grabarskih i srodstvu s braćom Nikolom Dežeom, Martinom i Ivanom Berislavom vidi: M. KARBIĆ, *Rod Borića bana*, 90.-91. O časti vranskoga priora i njegovim dužnostima i ovlastima vidi Lucijan KOS, "Prior vranski i njegove funkcije u našoj pravnoj povijesti" *Radovi instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 18., 1971., 227.-237.

⁸ Usp. Matija MESIĆ, *Pleme Berislavića*, Slavonski Brod, 2000., 23.

⁹ Usp. Lajos THALLÓCZY, *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450.-1527.*, Zagreb, 1916., 136.; Ćiro TRUHELKA, *Kraljevski grad Jajce. Povijest i znamenitosti*, Sarajevo, 1904., 24. Ivan dužnost srebrničkoga bana obavlja zajedno s Jurjem Stražemanskim. Pripadala mu je plaća od 2000 forinti u gotovu i 2000 forinti u kamenoj soli.

¹⁰ L. THALLÓCZY, *Povijest Jajca*, 136.

¹¹ M. MESIĆ, *Pleme*, 23.; Ć. TRUHELKA, *Kraljevski grad*, 25.

Položaj Franje Berislavića još je ojačao njegovim brakom s Barbarom Frankapan, udovicom despota Vuka Brankovića.¹² Sklopivši taj brak, Franjo ne samo da je došao u rodbinske veze s Frankapanima, jednom od najmoćnijih hrvatskih velikaških obitelji, kao i s obitelji srpskih despota, nego je stekao i velika imanja. To su bila, prije svega, imanja koja su Barbari ostala iza muževljeve smrti: Bijela Stijena, Totuševina i Komogovina s Gradušom,¹³ ali se mora računati i na to da je Barbara raspolagala i mirazom koji je dobila od svojih roditelja, kao i raznim darovima koje je dobila od svog muža.¹⁴

Prednosti koje je donio brak s Barbarom, Franjo nije mogao odmah iskoristiti jer su ubrzo nakon vjenčanja on i Barbara pali u nemilost kod kralja. Početkom 1496. kralj Vladislav II. darovao je Tomi Bakaču Bijelu Stijenu, Komogovinu i neke druge posjede koji su ranije pripadali Vuku Brankoviću, a koje je oduzeo Barbari i Franji Berislaviću Grabarskom zbog pregovora i trgovine s Osmanlijama.¹⁵ Što se točno dogodilo nije poznato, ali 1498. Franjo se uspio opravdati od optužaba te ga je kralj primio opet u svoju milost, ističući pritom da to čini i zbog njegovih zasluga, kao i zbog zasluga njegovih i Barbarinih predaka.¹⁶

Snagu Berislavića u to vrijeme pokazuje i činjenica da se 1498. u saborskoj odluci Franjo i Ivan navode među velikašima koji su trebali davati čete za obranu zemlje.¹⁷

Ubrzo nakon što je ponovno došao u kraljevu milost, Franjo drugi put postaje jajačkim banom.¹⁸ U to je vrijeme trajalo primirje s Osmanlijama, koji su tada glavni pritisak usmjerili prema mletačkom teritoriju, ali bilo je izvjesno da ono neće biti duga vijeka. Iz ovog razdoblja njegova banovanja sačuvana su Franjina pisma splitskom knezu Marinu Moru iz 1499. godine, u kojima izvještava kneza o osmanlijskim pripremama. Ujedno traži da mu knez javi ako nešto dozna, te mu obećava

¹² O Vuku Brankoviću vidi npr.: M. MESIĆ, *Pleme*, 24.-32; Konstantin JIREČEK, *Istorija Srba*, 2., Beograd, 1923., 201.-203. O obitelji Brankovića te o njihovu odnosu prema ugarsko-hrvatskim kraljevima i položaju vidi: Franjo RAČKI, "Odnosaj srpskih despota i doselica naprama kruni i kraljevini hrvatskoj i ugarskoj g. 1426-1503." *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti*, 2., 1865., 476.-488. Rački je pokazao da se položaj Brankovića u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu nije razlikovao od položaja drugih velikaša te da je srpski despot bio jednostavno jedan od baruna kraljevstva.

¹³ Neke od tih posjeda Vuk joj je prepustio još za života. Dana 3. svibnja 1482. dao joj je na doživotno uživanje Bijelu Stijenu i Totuševinu. Uz to joj je prepustio i neko pravo na Berkasovo i Kostajnicu. Nakon Vukove smrti 1485. Barbara je prava na Berkasovo i Kostajnicu predala kralju, a on joj je zato dao na doživotno uživanje Komogovinu, na isti način na koji ju je držao Vuk. Godine 1486. Komogovinu je, zajedno s Gradušom, darovao njoj i njezinu potomstvu. Usp. M. MESIĆ, *Pleme*, 32.-33.

¹⁴ Od majke je naslijedila polovicu njezinih sela u Bužanima (Lajos THALLÓCZY – Samu BARABÁS, *prir.*, *A Frangepán család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, 2., Budapest, 1913., 191.; M. MESIĆ, *Pleme*, 33.). O dragocjenostima koje je Barbara posjedovala doznajemo iz popisa stvari koje je pohranila u Medvedgradu kod kaštelana Stjepana Berislavića Malomlačkoga (usp. *Isto*, 35.).

¹⁵ Lajos THALLÓCZY – Antal ÁLDÁSY, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526*, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*, 2., Budapest, 1907., 293.-296.

¹⁶ M. MESIĆ, "Grada", 133.-134.; ISTI, *Pleme*, 36.

¹⁷ *Isto*, 23. U člancima 20.-22. navodi se 27 duhovnih i 42 svjetovna velikaša koji trebaju držati banderije (vidi: Vjekoslav KLAJIĆ, *Povijest Hrvata*, 4., Zagreb, 1982., 248.).

¹⁸ M. MESIĆ, *Pleme*, 37.; L. THALLÓCZY, *Povijest Jajca*, 142.

pomoć ako Osmanlije napadnu mletački teritorij. Osim toga, ističe da je Jajce dobro opremljeno za slučaj napada, da ima dovoljno ljudi, hrane, oružja.¹⁹ Berislavićeva tvrdnja o dobroj opskrbljenosti, neobična je za to vrijeme, kada se zapovjednici uglavnom žale na loše stanje obrane. Mesić pretpostavlja da je Franji državna pomoć bar neko vrijeme točnije davana te drži da je moguće da je za to bio zaslužan Ivaniš Korvin.²⁰ No, isto tako, treba istaknuti i da je Berislavić i sam ulagao u obranu.²¹

Situacija na granici zaoštrila se već 1500. godine nakon što je kralj Vladislav započeo pregovore o protuosmanlijskom savezu s više kršćanskih država. Franjo tada djeluje i na diplomatskom polju, nastojeći uvjeriti Mlečane da ne sklope mir s Osmanlijama.²² On je s Mlečanima i inače održavao veze te je u Veneciju poslao glasnika da bi nabavio streljivo.²³ Pošto je 1501. sklopljen savez pape, Mletačke Republike i Vladislava, osmanlijski se pritisak pojačao te je napadnuto Jajce. Ovaj put Osmanlije su pretrpjeli težak poraz od vojske pod zapovjedništvom Ivaniša Korvina pod samim gradom, no, nisu zato odustali te su pripremali novi napad na grad.²⁴

U to je vrijeme i vranski prior Bartol Berislavić sudjelovao u borbama s Osmanlijama. Godine 1502. zajedno s Josipom Somom provalio je u Bosnu. No, ni njihova akcija, kao ni druge u to vrijeme, nije dala rezultata.²⁵

Faza osmanlijskoga pritiska trajala je sve do 1503., kad je kralj Vladislav, nakon raspada protuosmanlijskog saveza kršćanskih zemalja i potpisivanja mira između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva krajem 1502. godine, i sam 20. kolovoza 1503. sklopio primirje s Osmanskim Carstvom.²⁶

Počevši od 1502., Franjo je tražio da ga kralj razriješi dužnosti jajačkoga bana. Možda je to učinio zbog toga što mu plaća, koja je trebala služiti za osiguravanje opskrbe i sredstava nužnih za obranu, nije bila isplaćena.²⁷ Financijska situacija možda je bila

¹⁹Josip VALENTINELLI, "Rapporti della Republica Veneta coi Slavi Meridionali brani tratti dei diarii manoscritti di Marino Sanudo 1496-1533. Odnosaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom priobčeni u izvadkih iz rukopisnih ljetopisih Marina Sanuda od godine 1496-1533" *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 5., 1859., 64.-65. Berislavić je Moru napisao dva pisma, jedno latinski, drugo hrvatski. Pismo koje je u originalu pisano hrvatski, sačuvano je, nažalost, samo u talijanskom prijevodu. Pisma su zanimljiva i zbog titula s kojima se Berislavić u njima javlja. Uz to što se kaže da je jajački ban, spominje se i kao bosanski ban, gospodar Posavine (*Signor de Posava*), vječni knez dohorski (*comes perpetuus de Dobor*).

²⁰M. MESIĆ, *Pleme*, 38. I Thallóczy misli da ga je Ivaniš pomagao u obrani granice (L. THALLÓCZY, *Povijest Jajca*, 143.). Osim općeg interesa, tj. potreba obrane zemlje, Ivaniša su na pomoć Franji mogle potaknuti i veze koje su postojale između njega i Berislavića Grabarskih. I Bartol i Franjo spominju se među njegovim pristalicama u sukobima nakon smrti Matijaša Korvina. Vidi: M. KARBIĆ, *Rod Borića bana*, 51.-52.

²¹Usp. M. MESIĆ, "Građa", 140.-141.; L. THALLÓCZY, *Povijest Jajca*, 149.; Ć. TRUHELKA, *Kraljevski grad*, 24.

²²Matija MESIĆ, *Hrvati na izmaku srednjega vijeka. Izabrane rasprave*, Slavonski Brod, 1996., 38.

²³Ć. TRUHELKA, *Kraljevski grad*, 26.

²⁴O tim događajima više vidi: V. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, 4., 258.-262.

²⁵*Isto*, 262.-263.

²⁶M. MESIĆ, *Pleme*, 37.; V. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, 4., 263.

²⁷U to vrijeme visoki zapovjednici često su zbog toga razloga tražili razrješenje od dužnosti. Kraljeva isprava od 15. svibnja 1503. potvrđuje da je Franji bio dužan 12.896 florena u gotovini i 3.288 florena u soli te da mu je Franjo od te svote oprostio 6000 (Lajos THALLÓCZY - Sándor HORVÁTH, prir., *Jajca (bánság, vár és vár) története 1450-1527*, Codex diplomaticus

i razlogom zašto je Baltazar Batthyány izbjegavao da preuzme dužnost jajačkoga bana od Franje Berislavića i uđe u grad, iako je na dužnost bio postavljen već 1501. godine. Budući da Berislavić nije više aktivno sudjelovao u obrani i slao svoje ljude na položaje, a Batthyány nije htio preuzeti dužnost, nitko nije štitió granicu, pa su Osmanlije, o čemu doznajemo iz kraljevih opomena Batthyányju, teško poharale vrbaški kraj 1502. godine.²⁸ No, ni kraljeve opomene nisu djelovale pa se Franjo spominje kao jajački ban sve do sredine 1503. godine.²⁹

Čini se da je Franjo za vrijeme dok je bio jajački ban dao izgraditi cestu koja je povezivala Brod i Jajce. U prilog tome govori ploča s glagoljskim natpisom koja je nađena na tom putu, a na kojoj stoji: "Va vrime uzmožnog kneza Ferencá Berisalíća"³⁰

Berislavići Grabarski imali su i nakon što je Franjo prestao biti jajačkim banom, važnu ulogu u obrani zemlje od osmanlijskih napada. U političkom životu zemlje posebno se isticao Franjin bratić Ivan. Nakon smrti despota Jovana Brankovića 1502. Ivan je obnašao dužnost srpskoga despota.³¹ Na Vladislavovu odluku da Ivana imenuje srpskim despotom, moglo je utjecati više faktora. Prvo, Berislavići su s Brankovićima bili povezani već brakom Franje Berislavića s Barbarom Frankapan, udovom Vuka Brankovića. Zatim, posjedi Brankovića i Berislavića Grabarskih nalazili su se u susjedstvu te su oni bili u čestom dodiru.³² Despot Đorđe i njegov brat Jovan bili su, poput Berislavića, pristalice Ivaniša Korvina, a zajedno su i tijekom sukoba Maksimilijana i Vladislava prešli na Maksimilijanovu stranu i napadali posjede Vladislavovih pristalica.³³ Na kraju, u prilog izboru Ivana Berislavića za srpskoga despota govorio je i smještaj posjeda Berislavića uz osmanlijsku granicu i njihovo iskustvo u ratovanju protiv Osmanlija.

---

partium regno Hungariae adnexarum, 4., Budapest, 1915., 172.-173.). O jednom Franjinu pokušaju da vrati sredstva uložena u obranu, ili barem jedan njihov dio, svjedoči možda pismo kraljevskoga blagajnika Ivana Bornemisze iz 1501. godine, kojim od Franje traži da omogući kraljevskim poreznicima da poberu porez u Požeškoj županiji (*Isto*, 155.-156.). Moguće je da mu se Bornemisza obratio jednostavno zbog ugleda koji je Franjo uživao kod plemstva u Požeškoj županiji, te da je Franjo ovdje trebao imati samo ulogu posrednika, ali je isto tako moguće da je upravo Franjo bio taj koji je priječio ubiranje poreza želeći ga sam pobrati i tako naplatiti troškove koje je imao kao jajački ban.

²⁸ Usp. M. MESIĆ, *Pleme*, 38.-39.; V. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, 4., 262.

²⁹ Tek dana 13. srpnja 1503. kralj nalaže da Stjepan od Gorbonoka i Klement Szemere preuzmu od Franje jajačko banstvo (L. THALLÓCZY – S. HORVÁTH, prir., *Jajca*, 174.).

³⁰ Josip KOPRIVČEVIĆ, "Berislavići Grabarski kao feudalni gospodari Broda i Posavine XII.-XIII. vieka" *Prilozi za poznavanje Broda*, 1., 1943., 18.

³¹ Nakon smrti Vuka Brankovića od ove obitelji bili su na životu još braća Đorđe i Jovan. Godine 1485. kralj je Matijaš starijem bratu Đorđu podijelio čast srpskoga despota. Mlađi brat Jovan nosio je također naslov despota. I to prvo kao brat despota Đorđa, a potom, nakon što se Đorđe zamoštao, do smrti krajem 1502. samostalno. Đorđe se kao despot spominje do 1495. godine, a potom uzima ime Maksim i nosi titulu mitropolita. Budući da Jovan nije imao sinova, nego samo kćer Maru, kralj Vladislav mogao je prenijeti čast srpskoga despota na pripadnika neke druge obitelji. Despot Jovan umro je 10. prosinca 1502. O posljednjim Brankovićima vidi: M. MESIĆ, *Pleme*, 44.-48.; Sima ĆIRKOVIĆ, "Posljednji Brankovići", *Istorija srpskog naroda*, 2. (ur. Jovanka Kalić), Beograd, 1982., 445.-464.

³² Usp. Aleksa IVIĆ, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1495-1690)*, Zagreb, 1914., 32.

³³ S. ĆIRKOVIĆ, "Posljednji Brankovići", 449.

Zanimljivo je da srpski ljetopisci nigdje imenom ne spominju novog srpskoga despota. Vjerojatno ih je smetalo što na tu dužnosti nije imenovan netko iz uglednih srpskih plemićkih obitelji, npr. netko od Jakšića.³⁴ Životopisac mitropolita Maksima, prijašnjega despota Đorđa, tvrdi da Maksim po smrti despota Jovana nije mogao više prebivati u Srijemu, jer je ovaj bio predan "inomu" te je s majkom Angelinom prešao u Vlašku knezu Raduu Lijepom, no, vrela to ne potvrđuju.³⁵ Vjerojatno je i ta priča posljedica određene netrpeljivosti Srba prema novom despotu, koga su doživljavali kao stranca.

Ne znamo točno kad je Ivan Berislavić imenovan despotom, no, to je svakako bilo prije 3. studenog 1503. U izvješću napisanom toga dana mletački poslanik u Budimu Z. Badoer piše da je novi srpski despot upao na osmanlijski teritorij i spalio neka sela, što je izazvalo osmanlijsku odmazdu.³⁶ Svečano ustoličenje despota obavljeno je u siječnju 1504. u Budimu. U to je vrijeme već bilo određeno da će Ivan sklopiti brak s Jelenom Jakšić, udovom despota Jovana, što je trebalo ojačati njegov položaj.³⁷ No, brak je sklopljen tek u svibnju. Razlog tomu bila je Jelenina prava ili navodna bolest.³⁸

³⁴ Jakšići su bili jedna od najuglednijih srpskih obitelji koje su prešle u službu ugarsko-hrvatskih kraljeva. Pripadnici ove obitelji stupili su u službu Matijaša Korvina i tako se naselili na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Godine 1464. dobili su posjed Nagylak u Čanadskoj županiji, a kasnije su njihovi posjedi prošireni novim darovnicama. Sa svojim odredom sudjelovali su u više Matijaševih pohoda. Stefan i Dmitar Jakšić proslavili su se kao ratnici. O ovoj obitelji više vidi npr. u: Aleksa IVIĆ, "O megdanu Dmitra Jakšića" *Srpski književni glasnik*, 21., 1908., 686.-690.; Jovan RADONIĆ, "Prilozi za istoriju braće Jakšića" *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, 59., 1923., 61.-76.; Momčilo SPREMIĆ – Jovanka KALIĆ, "Sultan Mehmed II Osvajač i Srbija", *Istorija srpskog naroda*, 2. (ur. Jovanka Kalić), Beograd, 1982., 293.; Sima ĆIRKOVIĆ, "Kretanja prema severu", *Istorija srpskog naroda*, 2. (ur. Jovanka Kalić), Beograd, 1982., 321.; ISTI, "Srpska vlastela u borbi za obnovu despotovine", *Istorija srpskog naroda*, 2. (ur. Jovanka Kalić), Beograd, 1982., 377., 379., 382., 385.-387.; ISTI, "Poslednji Brankovići", 450.-451., i u ondje navedenoj literaturi.

³⁵ M. MESIĆ, *Pleme*, 49.-50.

³⁶ Gusztáv WENZÉL, "Marino Sanuto Világkrónikájának magyar-országot illető tudósításal" *Magyar történelmi tár*, 24., 1877., 95.; S. ĆIRKOVIĆ, "Poslednji Brankovići", 461.

³⁷ WENZEL, "Marino Sanuto", 114. U historiografiji je danas prihvaćeno da je žena Ivana Berislavića Jelena bila Jelena Jakšić, udova despota Jovana Brankovića. To je mišljenje zastupao već M. Mesić. Ipak, njega je pritom zbunjivao Ludovik Crijević Tuberon, koji, pišući o Jeleni Jakšić, nigdje ne spominje njezina drugog muža Ivana Berislavića. Mesiću je bilo teško vjerovati da bi Tuberon "zamućao ime muža njezina da je to bio Berislavić", te nastavlja "Ili ćeš reći, da je Jelena bila bolje poznata u dalekom Dubrovniku po svojem slavnom rodu nego li po drugom si mužu?" (M. MESIĆ, *Pleme*, 49.). Iako kaže da nigdje u izvorima nije direktno rečeno da je supruga Ivana Berislavića bila Jelena Jakšić, A. Ivić držao je to vrlo vjerojatnim. On ističe da vrela govore da je Ivanova žena Jelena bila Srpkinja. Osim toga, Ivić drži da činjenica da su u vrijeme Ivanove smrti 1520. njegova djeca rođena u braku s Jelenom maloljetna, potvrđuje da je taj brak sklopljen nakon što je umro despot Jovan, pa prema tome Jelena Jakšić, udovica despota Jovana, može biti Ivanova supruga Jelena (usp. Aleksa IVIĆ, "Dva tri pitanja iz života despota Stefana Berislava" *Letopis Matice srpske*, 83., knj. 246./6., 1907., 115.). Smatrao je da su oni sklopili brak 1503. ili 1504. (ISTI, *Istorija Srba*, str. 32.). I Koprivčević misli da je Ivanova žena bila Jelena Jakšić, udova despota Jovana (usp. Josip KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši kao politički faktor u Bosni na kraju Srednjega vijeka" *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1936.*, 25., 1935., 213.). Isto drže i Lajos THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig, 1914., 128.; K. JIREČEK, *Istorija Srba*, 2., 207.

³⁸ Prema vijestima koje donosi Sanudo čini se da je Jelena nastojala izbjeći vjenčanje. Kad se konačno trebala udati, onesvijestila se prije početka obreda, pa je tri dana i noći provela u kraljičinim odajama, odbijajući sklopiti brak. Usp. WENZEL, "Marino Sanuto", 125.; S. ĆIRKOVIĆ, "Poslednji Brankovići", 461.

Ivanu kao srpskom despotu, zajedno sa Stevanom, Markom i Petrom Jakšićem, Stjepanom Bradačem, te beogradskim i šabačkim četama, bila je 1504. povjerena obrana južne granice Ugarske.³⁹

Zajedno s beogradskim banom Jurjem Kaniškim planirao je 1505. napad na Smederevo, no, od toga se odustalo nakon što su Osmanlije doznali za njihove namjere. Za taj su se neuspjeh međusobno okrivljavali. Sukobi među njima nastavili su se te su despotovi ljudi poharali neka banova imanja, a čini se i neka imanja koja su pripadala kralju. Kada je Juraj tražio od Ivana da nadoknadi učinjenu štetu, on je to odbio, tvrdeći da nije bio prisutan kada se to dogodilo, a da su i njegova imanja pustošena te da su sukob započeli banovi ljudi.⁴⁰

Tih je godina uz Ivana važnu ulogu imao i vranski prior Bartol. Godine 1507. spominje se i kao jajački ban.⁴¹ Dana 26. rujna kralj nalaže Jurju Stražemanskom i Nikoli Székelyju da banstvo predaju Franji Hédervárijju i vranskom prioru Bartolu.⁴² Sačuvano nam je i pismo Benedikta Batthyánya, kraljeva rizničara, od 28. rujna 1507., u kojem traži da se kraljeva naredba provede i Bartolu na ime plaće za službu jajačkoga bana isplati 2000 forinti.⁴³ No, čini se da ni Bartol ni Franjo nisu ušli u Jajce i preuzeli dužnost. Isto tako, čini se da Bartol nije primio obećanu plaću.⁴⁴

Nekoliko godina kasnije jajačkim banom imenovan je despot Ivan (1511.).⁴⁵ On je na toj dužnosti zamijenio Baltazara Alapića, sudrug u banstvu bio mu je Juraj Stražemanski, a zamjenik bratić Franjo.⁴⁶ Postavši jajačkim banom, Ivan je istovremeno obnašao dvije službe bitne za čuvanje južne ugarske granice. Te su dužnosti bile skopčane s velikim izdacima, često i iz osobnog imetka, a zahtijevale su i znatan napor. Godine 1513. stoga je nekoliko puta podnosio ostavku, koju je kralj konačno prihvatio 25. svibnja.⁴⁷ Tom se prilikom, ujedno, despot Ivan posljednji put spominje živ. Umro je vjerojatno početkom 1514. godine.⁴⁸ Stoga je moguće da je već 1513. pobolijevao te je možda to i bilo razlog njegove ostavke na položaj jajačkoga bana.

³⁹ A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 32.

⁴⁰ Lajos THALLÓCZY – Antal ÁLDÁSY, prir., *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526*, Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum, 2., Budapest, 1907., 319.-323.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 33.

⁴¹ Č. TRUHELKA, *Kraljevski grad*, 29; Eduard PERIČIĆ, "Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić" *Radovi instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 18., 1971., 289.

⁴² L. THALLÓCZY – S. HORVÁTH, prir., *Jajca*, 213.

⁴³ Ferdo ŠIŠIĆ, "Iz arkiva hercega Batthyányja u Kőrmendü. 2" *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 14., 1912., 45.

⁴⁴ Usp. L. THALLÓCZY, *Povijest Jajca*, 162.; Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, "Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj" *Rad JAZU*, 82., 1886., 32.; E. PERIČIĆ, "Vranski priori", 293.

⁴⁵ Dana 11. srpnja 1511. kralj Vladislav nalaže da se Ivanu isplati plaća te dade potrebno za gradove koje preuzima (L. THALLÓCZY – S. HORVÁTH, prir., *Jajca*, 229.; L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *A Magyarország és Szerbia*, 338.-339.).

⁴⁶ L. THALLÓCZY, *Povijest Jajca*, 159., 163.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 35.

⁴⁷ Jajce je trebao predati Franji Balassi de Gyarmáth. U isto vrijeme dvor ga moli da opskrbi hranom jajačke utvrde i obećava da će mu platiti. Usp. L. THALLÓCZY – A. ÁLDÁSY, *A Magyarország és Szerbia*, 339.-340.; L. THALLÓCZY, *Povijest Jajca*, 159., 163.; J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 216.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 35.

⁴⁸ *Isto*, str. 35. U svibnju 1514. despotica se Jelena, a ne on, spominje kao gospodarica njegovih četa.

O Franji imamo vijesti i nakon Ivanove smrti, a sve su one vezane uz borbe s Osmanlijama. Godine 1513. sudjelovao je u bitci kod Dubice,⁴⁹ a u svom pismu od 21. svibnja 1516. nastoji nagovoriti podbana Baltazara Batthányja da nastoji oko toga da se s Osmanlijama ne sklopi primirje. Berislavić se bojao da bi bosanski paša primirje mogao iskoristiti za utvrđivanje Bočaca, što bi ugrozilo Jajce.⁵⁰ I posljednji put kad se kao živ spominje u vrelima pokazuje brigu za obranu zemlje od Osmanlija. Ban Petar Berislavić u svom pismu zagrebačkom kaptolu od 14. lipnja 1517. piše da su knezovi Nikola Zrinski i Franjo Berislavić Doborski obećali da će “za korist i obranu ove preuboge domovine gdje bude nužno straže držati, te da će u tu svrhu svaki od njih prinieti po tri denara od svakoga svoga podaničkog selišta”.⁵¹ Iste godine 30. studenog već je mrtav⁵² te će u godinama koje slijede ulogu u političkom životu zemlje imati jedino Stjepan Berislavić, sin despota Ivana. Stjepanov brat Nikola bavio se upravljanjem njihovim imanjima te nije obnašao nikakvu državnu dužnost.⁵³

Stjepana je kralj Ludovik 1520. imenovao srpskim despotom. Budući da Stjepan nije imao ni deset godina kad je Ivan umro, sve do 1520. godine, kada se prvi put spominje kao srpski despot, o njemu nemamo vijesti.⁵⁴ Čini se da je od Ivanove smrti do 1520. mjesto srpskoga despota bilo prazno. Kralj Ludovik odlučio ga je popuniti kad je ojačao osmanlijski pritisak te je kralj procijenio da će imenovanje despota pozitivno djelovati na Srbe u njegovoj državi.⁵⁵

O situaciji u to vrijeme govori i činjenica da je već iduće godine Sulejmanovim pohodom opustošen Srijem te da su stradali i despotovi posjedi. Nakon što su Osmanlije osvojili njegovo sjedište Kupinovo, Stjepan se zajedno s majkom povukao u Ugarsku.⁵⁶ Opis događaja u vrijeme osvajanja Kupinova daje i Ludovik Crijević Tuberon. On priča da je Jelena po poslanicima poručila Sulejmanu da će mu se pokoriti ako joj dopusti da zadrži svoje posjede i ako se zadovolji onakvim porezom kakav ugarskom kralju običavaju donositi njezina polja, što je Sulejman sa zadovoljstvom i prihvatio. No, Jelena nije zapravo imala namjeru pokoriti se sultanu, nego je vrijeme dok su trajali pregovori iskoristila da pošalje dvadesetak kola natovarenih pokućstvom, novcem i drugim stvarima u unutrašnjost kraljevstva. Potom

⁴⁹ M. MESIĆ, *Hrvati na izmaku*, 109.; V. KLAJČ, *Povijest Hrvata*, 4., 302.; Ć. TRUHELKA, *Kraljevski grad*, 31.

⁵⁰ M. MESIĆ, “Građa”, 168.; ISTI, *Pleme*, 58.; Ć. TRUHELKA, *Kraljevski grad*, 32.

⁵¹ Prijevod pisma objavljen je u: M. MESIĆ, *Hrvati na izmaku*, 144. Ovo je pismo Mesić objavio na kraju svog rada “Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II.” Za nas zanimljiv dio glasi: *Concluserunt hic coram nobis Magnifici domini Nicolaus de Zryn et Franciscus Beryzlo de Dobor comites, ut ipsi iuxta voluntatem Regie Maiestatis, domini nostri graciousissimi, pro tutela et commodo huius miserrime patrie in omnibus locis, ubi necessarium videbitur, custodias siue strazaz teneant; ad quas tenendas vterque eorum de singula porta bonorum suorum singulos tres denarios contribuere et extradare esse obtulit.* (ISTI, *Hrvati na izmaku*, 182.-183.).

⁵² ISTI, *Pleme*, 59.

⁵³ J. KOPRIVČEVIĆ, “Slavonski velikaši”, 218.

⁵⁴ S. ĆIRKOVIĆ, “Poslednji Brankovići”, 461.

⁵⁵ M. MESIĆ, *Hrvati na izmaku*, 376.; ISTI, *Pleme*, 59.-60.

⁵⁶ Vidi: Ljubomir STOJANOVIĆ, *Stari srpski zapisi i natpisi*, 3, Beograd, 1905., 151.; K. JIREČEK, *Istorija Srba*, 2., 208.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 39.-40.; Sima ĆIRKOVIĆ, “Srbi u odbrani ugarskih granica”, *Istorija srpskog naroda*, 2. (ur. Jovanka Kalić), Beograd, 1982., 466.-467.

je pobila Sulejmanove poslanike i sa svojom se djecom sklonila na sigurno. Ova prijevarena toliko je razljutila sultana da nije poštedio ni jednog kršćanina koji mu je nakon toga pao u ruke.⁵⁷

Godine 1522. nakon što su se Osmanlije povukli iz Srijema, Stjepan se vratio na svoje posjede u Slavoniji te se nastanio u Brodu, koji mu je postao glavnim sjedištem. Stjepan je čuvao granicu na Savi, a čete je popunjavao prebjezima iz Srbije i Bosne. Pojačao je i flotilu na Savi.⁵⁸ Stanje na granici prema Osmanlijama bilo je teško, a situaciju je pogoršavala i činjenica da je državna blagajna bila prazna te se nije mogla dobiti potrebna novčana potpora.⁵⁹ Iz bilježaka o rashodima kraljevske blagajne vidi se da su Stjepan Berislavić i Marko Jakšić više puta tražili da im se isplate plaće za njihove ljude koji su se nalazili u kraljevoj službi.⁶⁰

Situacija se još pogoršala nakon bitke na Mohačkom polju, u kojoj Stjepan nije sudjelovao stoga što je u to vrijeme bio zadužen za zaštitu Požeške županije od eventualne provale Osmanlija.⁶¹ Ipak, nakon nekog vremena kršćanske snage uspjele su postići i određene uspjehe. Stjepan je osvojio Borovo, Erdut i Vukovar.⁶²

Vežu sa Stjepanom pokušao je uspostaviti nakon prelaska u Srijem i ustanički vođa Jovan Nenad.⁶³ Početkom 1527. Jovan Nenad od Stjepana je tražio topove, obećavajući da će prijeći Savu i upasti na osmanlijski teritorij, no Stjepan nije na to pristao.⁶⁴

U sukobima za krunu nakon Ludovikove pogibije na Mohaču prvo je, kao i većina ugarskih i slavonskih plemića, pristao uz Ivana Zapolju,⁶⁵ ali ubrzo je prešao na Ferdinandovu stranu.⁶⁶ Važnu ulogu odigrala je pritom kraljica Marija, Ludovikova udova i Ferdinandova sestra, koja je tijekom veljače i ožujka 1527. u Ferdinandovo ime započela pregovore s više plemića o uvjetima pod kojima bi prešli na Ferdinandovu stranu.⁶⁷ I zahtjevi koje je Stjepan poslao Ferdinandu tijekom pregovora o prelasku

⁵⁷ Ludovik CRIJEVIĆ Tuberon, *Commentarii de temporibus suis*, prir. Vlado Rezar, Zagreb, 2001., 273.; hrvatski prijevod: ISTI, *Komentari o mojem vremenu*, prijevod i uvodna studija Vlado Rezar, Zagreb, 2001., 267.-268.

⁵⁸ J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 218.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 40.

⁵⁹ Usp. Vilmos FRAKNÓI, *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, Relationes oratorum pontificum 1524-1526*, Budimpešta, 1884., 290.

⁶⁰ Sima ĆIRKOVIĆ, "Srbi u odbrani", 472.

⁶¹ J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 219.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 46.

⁶² Ive MAŽURAN, "Turska osvajanja u Slavoniji (1526.-1552.)" *Osječki zbornik*, 6., 1958., 94.

⁶³ O Jovanu Nenadu vidi: Sima ĆIRKOVIĆ, "Posljednji despoti", *Istorija srpskog naroda*, 2. (ur. Jovanka Kalić), Beograd, 1982., 481.-487. i ondje navedenu literaturu.

⁶⁴ A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 51.; S. ĆIRKOVIĆ, "Posljednji despoti", 482.

⁶⁵ *Isto*, 480.

⁶⁶ Kraljica Marija u svom pismu od 26. siječnja 1527. piše Ferdinandu da je Toma Podvinski u Požun donio vijesti da su mnogi važni pristaše Ivana Zapolje spremni prijeći na Ferdinandovu stranu. Među ostalima tu spominje i Stjepana Berislavića. Usp. Gernot HEIß, "Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521-1531" *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 82./1.-2., 1974., 159.

⁶⁷ S. ĆIRKOVIĆ, "Posljednji despoti", 484. Ferdinand je početkom veljače 1527. poslao Stjepanu pismo u kojem ga poziva da ostane uz njega te ga za dalje pregovore upućuje na kraljicu Mariju. Vidi: Aleksa IVIĆ, *Spomenici Srba u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji tokom XVI i XVII stoleća*, 1., Novi Sad, 1910., 1.

na njegovu stranu potvrđuju koliko je ratovanje protiv Osmanlija bilo središte njegova djelovanja i obilježavalo njegov život. Stjepan je tražio plaću za tisuću konjanika, zatim utvrdu u unutrašnjosti zemlje u koju bi mogao u slučaju potrebe skloniti majku i sestre, te titelsku prepozituru za svog brata Nikolu, pozivajući se na to da je osvojio Erdut koji joj pripada. Od Ferdinanda je tražio i da mu potvrdi Vukovar i Borovo, koje je sam preteo Osmanlijama i koje drži u svom posjedu, kao i Mitrovicu i Radince, koje se spremao osvojiti. Budući da su Radinci pripadali kaločkom nadbiskupu, tražio je plaćanje troškova koje bi imao pri njihovu zauzimanju ako ih nadbiskup ne bi želio prepustiti. Zahtijevao je i da se Kolakoviću, upravitelju grada Rače, s kojim je upravo pregovarao o prelasku na kraljevu stranu, da pravo nasljedstva u zapovjedništvu i posjedu spomenutoga grada. Osim toga, tražio je i da mu se preda grad Bijela Stijena, ističući da je ona pripadala njegovim precima. Ako Ferdinand ispuni njegove zahtjeve, Stjepan bi o svom trošku izdržavao 40 šajkaša na Savi, a jedan mjesec i dvije tisuće pješaka. Ferdinand je neke od Stjepanovih zahtjeva prihvatio, a neke ne. Umjesto za 1000 konjanika bio je spreman snositi troškove za 500 konjanika. Tvrdavu u unutrašnjosti nije htio obećati, ali obećao je da će u slučaju opasnosti primiti despotovu obitelj. Vukovar i Borovo darovao mu je, a Mitrovicu je Stjepan mogao zadržati dok mu kralj u zamjenu ne da druga imanja.⁶⁸ Nažalost, te su gradove Osmanlije ubrzo ponovno osvojili.⁶⁹

O Stjepanovim kontaktima s Ferdinandom svjedoči nekoliko Ferdinandovih pisma iz proljeća i ljeta te godine. U travnju Ferdinand traži od Stjepana da pomogne u potrazi za Ivanom Pruzinockim, mladim plemićem iz Moravske, koji je nestao nakon Mohačke bitke.⁷⁰ Dva mjeseca kasnije preporučuje mu svog poslanika Franju Révaya te mu obećava da će o njegovim zahtjevima i posjedima razgovarati kad dođe u Ugarsku.⁷¹ Despot Stjepan nalazio se i među Ferdinandovim pristalicama kojima on 19. srpnja, tražeći da mu se pridruže, javlja da s vojskom kreće u Ugarsku.⁷² Stjepan je prisustvovao i saboru u Budimu koji je ponovno proglasio izbor Ferdinanda za kralja,⁷³ a bio je i među velikašima koji su 5. studenoga, dva dana nakon krunidbe, Ferdinandu prisegli na vjernost.⁷⁴

Nakon što je doznao da je despot Stjepan prešao na Ferdinandovu stranu, Zapolja mu je u lipnju 1527. oduzeo titulu despota i srpskim despotom imenovao Radića Božića, no, to za Sjepana nije ništa bitno promijenilo. I dalje je držao svoje posjede i zapovijedao svojim ljudima.⁷⁵

⁶⁸ Emilij LASZOWSKI, prir., *Monumenta Habsburgica regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae*, 1., Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 35., Zagreb, 1914., 50.-51.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 53.-54.

⁶⁹ I. MAŽURAN, "Turska osvajanja", 94.

⁷⁰ ISTI, *Spomenici Srba*, 1.-2. Ovo pismo zanimljivo je i za temu ovoga rada jer pokazuje važnost despota Stjepana na graničnom području prema Osmanlijama, što mu je omogućavalo i lakše kontakte s njima te dobivanje informacija s teritorija pod njihovom kontrolom.

⁷¹ *Isto*, 3.-4.

⁷² *Isto*, 4.-5.

⁷³ ISTI, *Istorija Srba*, 66.

⁷⁴ Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata*, 5., Zagreb, 1982., 103.

⁷⁵ Usp. A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 65.; S. ĆIRKOVIĆ, "Poslednji despoti", 487.

Mnogo veći problem Stjepanu su predstavljali Osmanlije. Budući da su mu se posjedi, kako sam već istaknula, nalazili na granici prema teritoriju pod njihovom kontrolom, njegov je položaj bio iznimno težak. To se vidi i iz njegova pisma iz 1528. kojim traži pomoć od palatina Stjepana Báthoryja.⁷⁶ Despot Stjepan nudi tom prilikom Báthoryju da preuzme njegove gradove Bač, Sotin i Félegyháza,⁷⁷ jer ih on sam nije u stanju obraniti. Iste godine uzalud se obraćao kralju Ferdinandu tražeći plaću za svoje vojnike.⁷⁸

Pritisak Osmanlija pojačao se nakon što su sa Zapoljom sklopili savez. Sve su češće upadali na Stjepanov teritorij, situacija se stalno pogoršavala, a Stjepan više nije mogao snositi troškove obrane.⁷⁹ Stoga je u siječnju 1529. napustio gradove Bač i Félegyháza te su ih Osmanlije zauzeli, čime im je bio omogućen prodor duboko u Ugarsku.⁸⁰

Zbog napuštanja tih gradova kralj Ferdinand izdao je u ožujku 1529. nalog Ivanu Haberdincu da uhiti Stjepana Berislavića i njegovu majku,⁸¹ što je on i učinio.⁸² U isto vrijeme Ferdinand je pisao i Berislavićevim kaštelanima i zapovjedio im da Haberdincu predaju Stjepanove gradove.⁸³ Drugo je pismo tada uputio Radosavu Čelniku i drugim Srbima, koji su se nalazili uz Berislavića. U njemu je optužio Stjepana da je Osmanlijama javio o vezama Srba iz teritorija pod njihovom kontrolom s Ferdinandom.⁸⁴ U isto je vrijeme plemićima Požeške i Vukovske županije zapovjedio da, ako treba, Haberdinca pomognu i oružjem.⁸⁵

Haberdinac je zarobljenog Stjepana odveo u Budim.⁸⁶ Nakon što se Sulejman približio Budimu, Stjepana su poslali prema Ostrogonu, odakle je trebao biti odveden dalje u Beč. No, to se nije dogodilo jer je putem pobjegao. Tada je otišao sultanu, koji se tada, ratujući u korist Zapolje, nalazio u Százhalomu nedaleko od Budima, te mu se poklonio. Sultan ga je zauzvrat obdario i potvrdio mu njegove posjede u Slavoniji.⁸⁷

⁷⁶ A. IVIĆ, *Spomenici Srba*, 8.-9.

⁷⁷ Ove mu je gradove Ferdinand povjerio nakon smrti Jovana Nenada, koji ih je dotada držao (A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 70.). Félegyháza je danas Kiskunfélegyháza u Mađarskoj. Usp. György LELKES, *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Baja, 1998., 198., 318.

⁷⁸ Više o teškim prilikama u kojima se našao despot Stjepan i njegovim pokušajima da dobije pomoć vidi u: ISTI, *Istorija Srba*, 71.-74.

⁷⁹ *Isto*, 80.-81.

⁸⁰ *Isto*, 81.

⁸¹ ISTI, *Spomenici Srba*, 11.

⁸² *Isto*, 15.-17., 22.

⁸³ *Isto*, 11.-12.

⁸⁴ *Isto*, 14.; ISTI, *Istorija Srba*, 83.

⁸⁵ *Isto*, 83.

⁸⁶ U pismu koje mu je uputio nakon Stjepanova zarobljavanja, Ferdinand je od Haberdinca tražio da despota zatvori u neki siguran grad, a potom da ga pošalje u Beč. Toma Nadásdi predlagao je da se Stjepan zatoči u Orahovici, ali je njezin gospodar Vladislav More to otklonio, navodeći da ne može u svoj grad primiti despoticu i njezina sina, jer se on nalazi u blizini granice te nije pogodan za čuvanje takvih uglednih zatvorenika. Usp. E. LASZOWSKI, prir., *Monumenta Habsburgica*, 1., 177.-178.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 84.; Mladen RADIĆ – Zvonko BOJČIĆ, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Osijek, 2004., 16.

⁸⁷ Vidi: J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 221.; K. JIREČEK, *Istorija Srba*, 2., 212.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 90.-91.; ISTI, "Dva tri pitanja", 116.

Stjepan je tada prešao na Zapoljinu stranu. Zajedno s drugim Zapoljinim pristalicama, između ostalih i Ivanom Tahyjem, napadao je gradove Ferdinandovih ljudi.⁸⁸ Ubrzo je dobio i priliku da se osveti Haberdincu. Kad su Haberdinčevi roditelji i neki rođaci pali u ruke Zapoljinih pristalica, Stjepan ih je pogubio.⁸⁹

Nakon povratka u Brod održavao je vezu s Husrev-begom, od kojeg je tražio da mu vrati grad Dobor i posjede na planini Vučjak. Ove je posjede dobio, ali ne i Dobor u kojem je ostala osmanlijska posada.⁹⁰

Husrev-beg je 1530. tražio od Stjepana da mu prepusti Kostajnicu na Uni, što je ovaj bio voljan i učiniti, ali zbog pritiska plemstva ipak je odbio zahtjev.⁹¹ Ipak, i dalje su kontaktirali.⁹² Berislavić je Osmanlijama davao slobodan prijelaz preko svojih posjeda, a i informacije. Godine 1530. Petar Keglević javlja Ivanu Katzianeru da je despot Stjepan propuštao Osmanlije kroz područje koje je kontrolirao te da su oni opustošili njegov posjed Bijelu Stijenu i posjede Svetačkih.⁹³

U drugoj polovini 1530. vode se pregovori o mogućem povratku Stjepana na Ferdinandovu stranu. Pregovore s njime i Ivanom Tahyjem vodio je Baltazar Banfi, no, oni nisu urodili nikakvim rezultatom jer se ni Stjepan ni Ivan nisu mogli odlučiti da prijeđu na Ferdinandovu stranu.⁹⁴

Kada je nakon Ferdinandovih uspjeha protiv Zapolje 1532. godine, sultan Sulejman krenuo u pohod, Stjepan Berislavić požurio je u Osijek da mu se pokloni. Budući da sultan još nije bio u Osijeku, poklonio se velikom veziru Ibrahim paši kao sultanov vazal. Time je očuvao svoje posjede od osmanlijskog napada.⁹⁵

Po nalogu velikog vezira Berislavić je potom napadao posjede Ferdinandovih pristalica u Slavoniji. Pokušao je osvojiti Pakrac i Veliku, gradove Ivana Tahija, koji je u međuvremenu prešao na Ferdinandovu stranu, a spalio je nekoliko sela oko Požege. Ivan Tahij u svom pismu Stjepanu Majlatu ističe da Berislavić ratuje na turski način, tj. da pali i uništava sav imetak svojih protivnika. Protivnici su ga, stoga, nazivali izdajicom kršćanstva.⁹⁶

⁸⁸ ISTI, *Istorija Srba*, 95., 115.

⁸⁹ *Isto*, 94.

⁹⁰ J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 221.

⁹¹ Mogućnost predaje Kostajnice Osmanlijama predstavljala je veliku opasnost za obranu hrvatskih zemalja. Hrvatski staleži uputili su pismo Ferdinandu u kojem, govoreći o opasnosti od Osmanlija, navode da se priča da će Berislavić predati Kostajnicu Osmanlijama, te da će, ako se to dogodi, čitava Hrvatska za sve vijeke propasti. Usp. V. KLAJČ, *Povijest Hrvata*, 5., 117.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 94.-95.

⁹² J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 222.

⁹³ E. LASZOWSKI, *Monumenta Habsburgica*, 1., 454.-455.

⁹⁴ O više pokušaja mirenja Stjepana i Ferdinanda vidi: A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 114.

⁹⁵ J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 222.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 106. O tim događajima u svojoj kronici piše fra Andrija Čiprak: "Lit' Gospodnjeg 1532. proiđe iz Ungrije niz Savu velika vojska Turkov i mlogo naroda pogibe, a koliko odoše tek u robstvo tursko. Brod na Gradišćih, Czernik i Požegu spališe Turki a Brod Berislavića spasi despot Stipan, priak turski i pogosti ih obilno z grozdima" (J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 223.-224.).

⁹⁶ J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 221.-223.

Berislavić se, ipak, želio vratiti na Ferdinandovu stranu te 1533. pokušava s njim kontaktirati preko bana Tome Nadásdija i Pavla Bakića.⁹⁷ U to vrijeme njegovi odnosi s Husrevbegom, koji od Stjepana traži da mu preda gradove koje je oteo Ferdinandovim pristalicama, te Kobaš i Brod, postaju sve napetiji. Berislavić je odbijao predati gradove Husrevbegu, pozivajući se pritom na to da mu ti gradovi pripadaju kao sultanovu vazalu, a Husrevbeg je od njega tražio da prijeđe na islam. Taj je sukob završio Berislavićevom smrću. Godine 1535. polazeći na vojnu u Ugarsku, Husrevbeg se zaustavio kod Broda i tražio od Berislavića da mu preda gradove da se u njih smjesti osmanlijska posada. Berislavić na to nije pristao te se spremao na otpor. No, u njegov su tabor noću provalili janjičari i ubili ga.⁹⁸

U godini nakon Stjepanove smrti njegovi su posjedi pali u osmanlijske ruke. Dana 10. kolovoza 1536. Pavao Bakić javlja da su Osmanlije osvojili despotove posjede Dobor, Brod, Jaruge, Pleternicu, Novigrad i Garčin, u koje su smjestili svoje posade, te više drugih posjeda, koje su spalili.⁹⁹ Iste godine veliki su dijelovi Slavonije pali pod osmanlijsku vlast.¹⁰⁰

Iako smo ovom prilikom govorili uglavnom o djelatnosti pripadnika samo jedne obitelji, i to u osnovnim crtama, očito je koliko je bio važan doprinos plemstva obrani zemlje u vrijeme ratova protiv Osmanlija. Vidjeli smo i da je pojedine plemiće situacija katkad prisiljavala na suradnju s Osmanlijama, na primjer Stjepana Berislavića. Upravo zbog teških prilika u kojima se nalazio, u pojedinim razdobljima on nije imao izbora, morao se pokoriti Osmanlijama. Ipak, treba napomenuti da neke granice nikad nije prekoračio te je uvijek zadržao određenu neovisnost.

⁹⁷ *Isto*, 224.; S. ĆIRKOVIĆ, "Poslednji despoti", 488.

⁹⁸ Vidi: J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", 224.; A. IVIĆ, *Istorija Srba*, 115. O Berislavićevoj smrti piše u svom pismu Ferdinandu Nikola Jurišić. On je savjetovao kralju da prilikom sklapanja mira s Osmanlijama ovima predbaci Berislavićevo ubojstvo (J. KOPRIVČEVIĆ, "Slavonski velikaši", str. 225.). Koprivčević je objavio Jurišićevo pismo Donjoaustrijskim staležima od 6. kolovoza 1536., u kojem ih Jurišić obavještava o Stjepanovoj smrti (ISTI, "Spomenici Broda" *Prilozi za poznavanje Broda*, 1., 1943., 39.-40.).

⁹⁹ I. MAŽURAN, "Turska osvajanja", 97.

¹⁰⁰ O osmanlijskim osvajanjima u Slavoniji 1536. više vidi: *Isto*, 96.-102.

Croatian nobility in clash with the Ottoman Empire. Examples of the Berislavići Grabarski from Slavonia

Marija Karbić

Croatian Institute of History

Opatička 10

Zagreb

Republic of Croatia

The leading role of aristocracy in the medieval kingdom of Hungary and Croatia was rather obvious during the wars against Ottomans. Members of this class were backbone of the military force of the Kingdom, they maintained important state duties, and above all many of them financed war and defense against Ottomans. Barring this in mind, situation in Slavonia was not much different than in the rest of the Croatian lands. Moreover, importance of nobles in this region was related with the fact that fighting the Ottomans they in fact defended south-eastern borders of the Kingdom, especially after Bosnian Kingdom had collapsed under the Ottoman rule (1463). In this article author examines noble kindred Berislavić Grabarski and their participation in the clash with Ottomans. Members of this family preformed many important state duties, such as ban of Jajce and Srebrenik. Sources mention Franjo Berislavić Grabarski as ban of Jajce in 1494 and in the period between 1499 and 1503. His cousin Ivan was ban of Srebrenik in 1494, and he preformed duty of ban of Jajce between 1511 and 1513. Moreover, Bartol Berislavić Grabarski, who was prior of very important monastery in Vrana, was also ban of Jajce in 1507, and Ivan and his son Stjepan preformed duty of Serbian despot and responsible for the defense of the south Hungary. Reasons for such exceptional success were rather prosaic – this family owned many landed property and thus king could rely that they will be able to finance defense by themselves. By the same token, position of these possessions nearby border with Ottomans encouraged members of Berislavić family to play an active role in the defense of the Kingdom. Similarly, they enforced their actions by rebuilding of the old fortifications, building of roads, settling of refugees and recruiting them for the defense. The last part of the article discusses years just before Slavonia came under the Ottoman rule. During these years situation in the Kingdom was terrible – royal treasury was empty, Ottoman wades more often, and after the death of king Louis (1526) Kingdom was thrown into a war for crown between John I Zápolya and Ferdinand Habsburg. Therefore, author examines attempts of Stjepan Berislavić Grabarski to retain his possessions and life, often collaborating even with Ottomans. However, these attempts were not successful since after the Stjepan's death his land came under the Ottoman rule.

Key words: Berislavići Grabarski, wars against Ottomans, aristocracy, Slavonia